CEMEL ALİ DEDE TÜRBESİ VE ÇİNİLERİ

Mine ERDEM[1]

ÖZ

Anadolu Selçuklu, beylik ve Osmanlı döneminde Konya iline birçok mimari eser yapılmıştır. Farklı dönemlerden günümüze; camii, mescit, türbe, hamam, köprü gibi yapılar ulaşmıştır. Bu yapıların içinde Cemel Ali Dede Türbesi Anadolu Selçuklu devletinden miras kalan önemli mimari eserlerimizden biridir. Konya ilinde bulunan çinili eserlerimizden biri olan türbe zaman içerisinde birçok onarım geçirmiştir. Cemel Ali Dede Türbesi hakkında genel bilgi vererek başlamış olduğumuz çalışmamız çinileri hakkında detaylı açıklamalarla devam etmektedir. Çinilerin günümüzdeki durumu ve özgünlükleri hakkında kaynak verilerden bilgi edinilmiş; uygulandıkları yerler, teknikleri, ebatları ve renkleri öncelikli olarak belirtilmiştir. Çalışmamızda yapının çinileriyle ilgili detaylı bilgi edinilmesi sağlanmıştır. Belirlemiş olduğumuz araştırma konusu; Cemel Ali Dede Türbesi'nin sahip olduğu çinilerin önem ve değerinin vurgulanması amacıyla hazırlanmıştır. Böylece Türk çini sanatını zenginleştiren bu tür mimari yapılarımızın açığa çıkarılması ve sanatımıza katkı sağlanması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konya, mimari, türbe, çini, mozaik, sır altı

[1]Arş. Gör. Dr. Selçuk Üniversitesi mina_rdm(at)hotmail.com

CEMEL ALI DEDE TOMBES AND TILES

ABSTRACT

Many architectural works have been made in Konya Seljuks, beylik and Ottoman period. From different periods to today; mosques, masjid, shrine, baths, bridges have reached such structures. Within these structures, Cemel Ali Dede Tomb is one of our important architectural works that will be inherited from the Anatolian Seljuk State. The tomb, which is one of our tiled works in Konya province, has undergone many repairs over time. Cemel Ali Dede Tomb started with a general information about our work continues with detailed explanations about the tiles. Information was obtained from the source data about the current situation and originality of the tiles; places, techniques, sizes and colors of which are applied are given priority. In our study, detailed information about the tiles was provided. The research topic we have determined is; Cemel Ali Dede Tomb is designed to emphasize the importance and value of the tiles. Thus, it is foreseen that this kind of architectural structures enriching Turkish tile art will be revealed and contribution will be made to our art.

Keywords: Konya, architecture, tomb, tile, mosaic, under glaze

Giriş

Cemel Ali Dede Türbesi; Konya ili Meram ilçesindedir. Dede Bağı adıyla bilinen mescid ve türbeden oluşan yapı eski Mevlevi bahçesi civarında bulunduğu için "Tekkebağı Mescidi" adıyla da tanımlanmaktadır (Fotoğraf-1). Yapım tarihi ve banisi bilinmemektedir. Ancak araştırmacılar 13. yüzyıl olarak tarihlendirmektedir (Yetkin, 1986: 133; Önkal, 2015: 295). Mescit, türbe, zaviye, mektep, hamam ve tekkeden ibaret iken günümüze mescidi ve türbesi kalmıştır. Mescidin bitişiğinde türbesi bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı tonozla örtülü türbe, eyvan türbe planlıdır (Önder, 1999: 74; Gürer ve Şahin, 2007: 250). 1961 yılındaki bir onarımda türbenin eyvan cephesi sivri kemer içerisine yerleştirilen bir pencere ile kapatılmış süslemeleri tahrip edilmiştir. Bu onarım esnasında türbenin mescitle olan irtibatı kesilmiş batı duvarı yenilenerek bir payanda ile desteklenmiştir. Türbenin güneyindeki girişin sağına bir oda ilave edilmiştir (Fotoğraf-2). Türbe içerisinde yedi sanduka bulunmakta ve bunlardan dördüncüsü Cemel Ali Dede'ye atfedilmektedir (Karpuz, 2009: 384). İki katlı olarak inşa edilen türbenin alt katında cenazelik bölümü üst katında ise sandukalar bulunmaktadır. Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyon çalışmaları tamamlanarak 2016 senesinde kullanıma açılmıştır. Yapılan restorasyonlarda; Türbenin kuzey cephesindeki eyvanın iç kısmında bulunan pencere ve etrafındaki tuğlalar kaldırılarak yerine eyvanı bütünüyle kaplayan cam uygulanmıştır. Günümüzde mevcut olan bu uygulamanın yapının özgün durumundan hareketle yapılmış olduğu belirtilmektedir.

Fotoğraf-1: Konya Cemal Ali Dede Türbesi genel görünüm, 2019

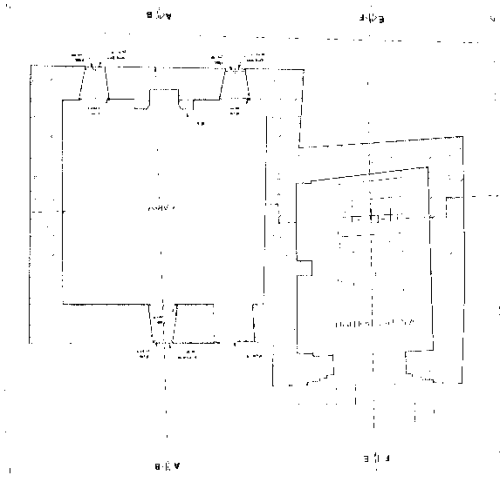

Fotoğraf-2: Cemel Ali Dede Mescit ve Türbe planı

(Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

Cemel Ali, Sultanül Ülema ile Konya’ya gelenlerdendir. Aslen Maveraünnehirli olup Mevlana’nın lalasıdır. Çocukluğunda Mevlana’yı sırtına alıp deve taklidi yaparak eğlendirdiği için kendisine “Deve” anlamına gelen “Cemel” adı verilmiştir (Uz, 1993: 48, Anonim, 1988: 130). Türbenin ön (kuzey) cephesinde ve sanduka yüzeylerinde çini uygulamalar mevcuttur.

1.Türbenin ön cephesindeki çiniler;

Yapının kuzey cephesindeki kemerin yüzeyinde firuze ve lacivert sırlı çinilerin büyük oranda tahrip olduğu ve günümüze ulaşamadığı kaynak verilerden anlaşılmaktadır. Yapılan restorasyonlar neticesinde özgün çinilerin yerine boya ile uygulama yapıldığı görülmektedir (Fotoğraf-3), (Çizim No:1). Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgelerinde yapının 1974 senesine ait fotoğrafı mevcuttur. Fotoğrafta çinilerin çoğunun yerinde olmadığı görülmektedir (Fotoğraf-4).

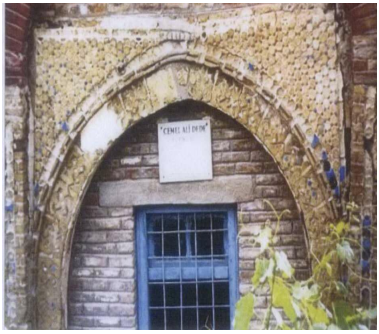

Fotoğraf-3: Cemal Ali Dede Türbesi ön cephe çinileri ve boya uygulamalar, 2008.

Fotoğraf-4: Restorasyon öncesi ön cephe çinileri, 1974.

(Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi).

Yapının kuzey cephesinde görülen kemerin dikey kuşakları yatay sırsız tuğlalar arasına dikey yerleştirilmiş iki çini bordürle çevrelenmiştir. İçteki ince bordür; lacivert sırlı altıgen ve firuze sırlı kelebek motiflerinin art arda dikey yönde dizilimleriyle, dıştaki daha kalın bordür; lacivert yarım haç formlu çiniler ve tek renk firuze sırlı yıldız formlu çinilerin art arda dikey yönde dizilimleriyle oluşturulmuştur (Fotoğraf-5), (Çizim No: 2).

Fotoğraf-5: Cemal Ali Dede Türbesi ön cephe, özgün çinilerin yerine restorasyon sonrası yapılmış boya uygulamaları.

Pencere kemer bölümü sırsız tuğlalar arasına yerleştirilmiş çini mozaiklerle tezyin edilmiştir. Lacivert sırlı 'Y' formlarını anımsatan yatay ve dikey yerleştirilmiş mozaikler ve firuze sırlı kare formlu mozaik çinilerin aralıklı yerleşimiyle

süslenmiştir (Fotoğraf-6). Üzerinde tek renk lacivert sırlı dikdörtgen formlu ve firuze sırlı kare formlu çini görünümündeki boyamaların sırasıyla yerleşiminden oluşturulmuş ince bir bordür görülmektedir (Fotoğraf-7), (Çizim No: 3).

Fotoğraf-6: Cemal Ali Dede Türbesi boya uygulamaları.

Fotoğraf-7: Cemal Ali Dede Türbesi ön cephe boya uygulamaları.

Pencere alınlık bölümü; altıgen, kelebek ve üçgen formlu çini mozaiklerle süslenmiştir. Pencere alınlığının etrafında, altıgen ve kelebek formlu çinilerin yan yana yerleştirilmesiyle ince bir bordür oluşturulduğu görülmektedir. Bu bordür; üstte iki sıra altta tek sıra uygulanmıştır. Benzer bir uygulama yapının cephesindeki kemere uygulanmıştır. Pencere alınlığındaki bordürün iç kısmı; altıgen tuğlaların aralarına yerleştirilmiş turkuaz renkli üçgen formlu çinilerle süslenmiştir. Böylece yıldız görünümlü bir kompozisyon oluşmuştur (Fotoğraf-7), (Çizim No: 3). Bahsetmiş olduğumuz çiniler özgün olmayıp sonradan boyamayla yapılmış uygulamalardır. Yapılan boyamalar çinilerin özgün formlarından uyarlanmıştır (Fotoğraf-8).

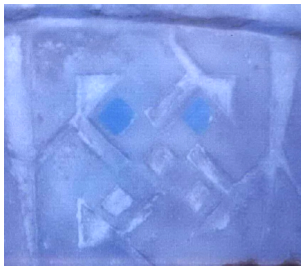

Fotoğraf-8: Restorasyon öncesi belirlenmiş in-situ çinilerin bazıları, 2005 (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

1.1.Türbenin ön cephesi ve çinilerin çizimi;

Çizim No: 1

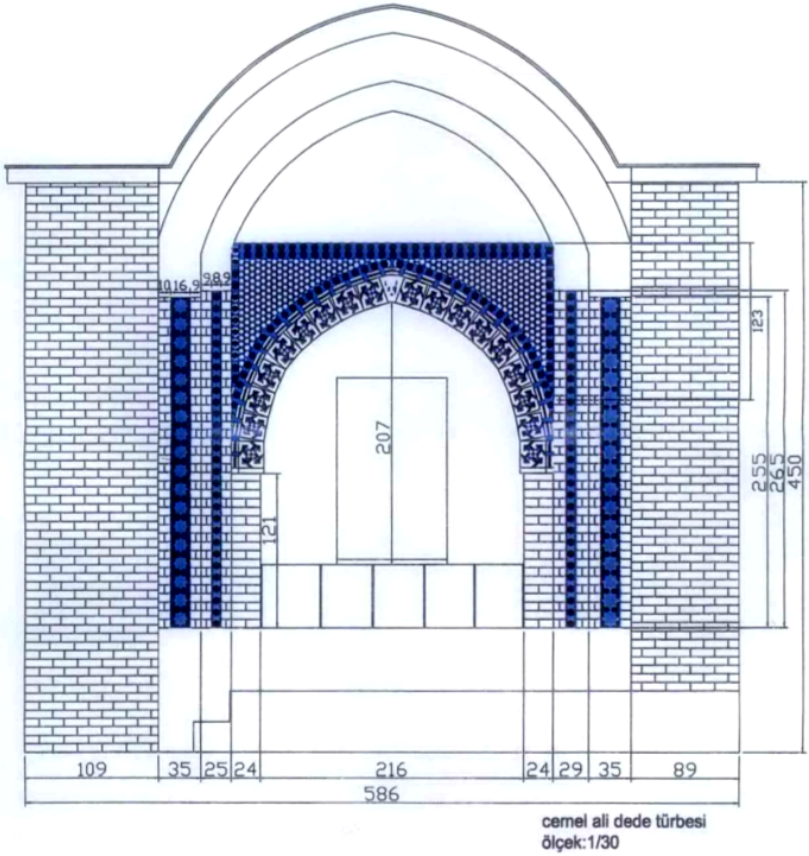

(Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

Çizim No: 2

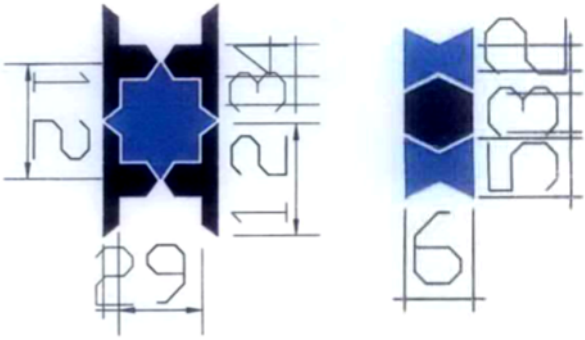

(Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

Çizim No: 3

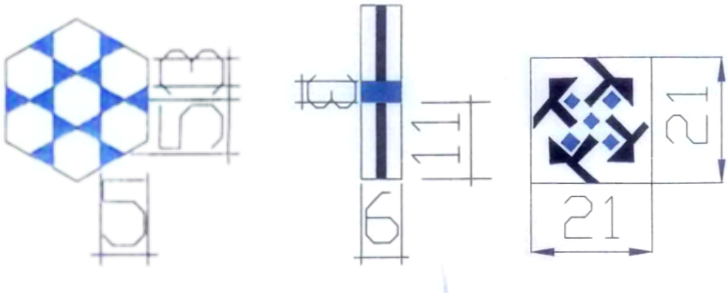

(Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

2. Türbenin Sanduka Çinileri

Betonarme sandukaların yüzeyi farklı ebatlarda kare ve dikdörtgen formlu tek renk firuze, mavi ve yeşil sırlı çinilerle kaplanmıştır. Üzerlerinde süsleme olmayan çinilerin bazılarının hasarlı olduğu görülmektedir (Fotoğraf-9). Ebatları değişkenlik gösteren plaka çinilerin, sanduka yüzeylerine belirli bir düzen gösterilmeden yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Konyalı; “Türbede sıra ile üstleri mavi, yeşil ve açık

mavi renkli çinilerle kaplanmış yedi sanduka vardır" tanımlamasını yapmıştır (Konyalı, 1997: 777).

Fotoğraf-9: Cemal Ali Dede Türbesi sanduka çinileri.

Türbenin sandukaları üzerine uygulanan çini plakalar çoğunlukla 15x20cm ebatlarındadır. Sandukaların kenar kısımlarına doğru ve sanduka yüzeyindeki boşluk durumuna göre yerleştirilmiş olan plaka çinilerin ölçüleri değişkenlik göstermektedir (Çizim No: 4).

2.1.Türbedeki sandukalar ve çinilerin çizimleri;

Çizim No: 4

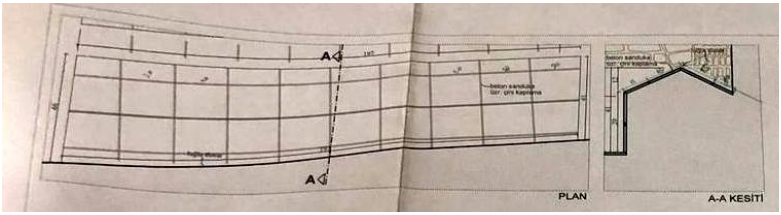

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

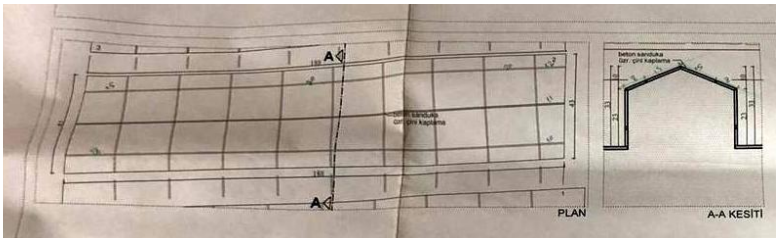

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

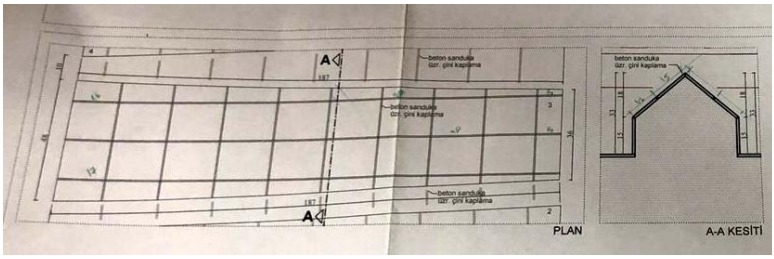

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

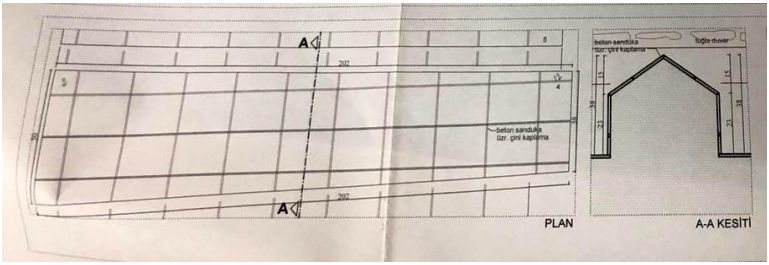

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

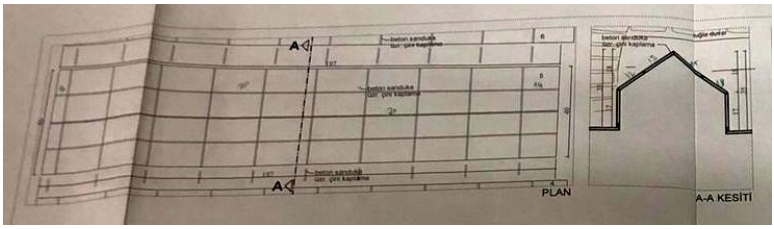

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

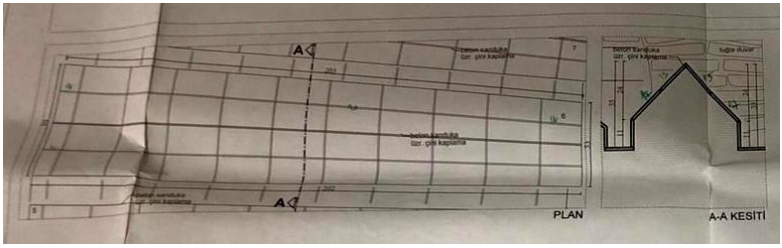

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

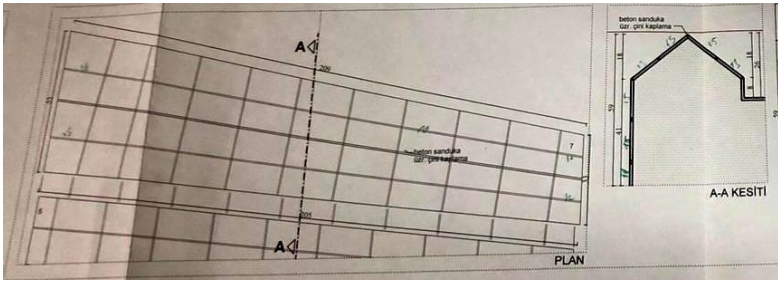

Sanduka (Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv belgesi)

Sonuç

Cemel Ali Dede Mescidi ve Türbesi Selçuklu döneminden günümüze ulaşmış kültürel eserlerimizdendir. Eyvan planlı türbesi, tek kubbeli kare planlı mescidi zaman içerisinde onarım geçirmiş mimari yapılarımızdır. Türbenin en önemli süslemelerinden biri çinidir. Kuzey cephesindeki kemerde; kelebek, üçgen, altıgen, kare, 'Y' formlu, sandukalarında; kare ve dikdörtgen formlarında geometrik çiniler kullanılmıştır. Sanduka yüzeylerinde tek renk sırlı, türbenin ön cephesinde mozaik teknikli çiniler uygulanmıştır. Çiniler büyük oranda özgün olmayıp yerlerine sonradan çini görünümü etkisinde boyamalar yapılmıştır. Araştırmamıza konu olan Cemel Ali Dede Türbesi'ndeki çinilerin yerinde incelenmesi, kaynak ve arşiv araştırmaların yapılmasıyla çinilerin mevcut durumu ve geçirdiği onarımlar detaylıca incelenmiştir. Türk çini sanatı ve tarihimiz için bu tür çalışmaların arttırılması ve yeni araştırmaların yapılması ümidiyle araştırmamız tamamlanmıştır.

Kaynaklar

Anonim. "Konya Coğrafyası ve Tarihine Genel Bir Bakış". Konya. Ankara: 1988. s. 102.

Gürer, Dilaver ve Şahin, Bekir. Meram Kitabı. Mevlana-Konevi-Meram. Meram Belediyesi. İstanbul: Sadreddin Konevi Araştırma Merkezi Yayınları. 2007.

Karpuz, Haşim. Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42. Cilt. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2009.

Konyalı, İ. Hakkı. Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi. Ankara. 1997.

Önder, Mehmet. Gez Dünyayı Gör Konya'yı. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. 1999.

Önkal, Hakkı. Anadolu Selçuklu Türbeleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını. 2015.

Uz, M. Ali. Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri. Konya: Alagöz Yayınları. 1993.

Yetkin, Şerare. Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1986.